

Ναυπάκτου Ιερόθεος: Το μυστήριο του Σταυρού στο φως της ορθοδόξου εσχατολογίας

/ [Γνώμες](#)

Τό ἄρθρο αὐτό γράφηκε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1992, πρὶν 32 χρόνια καί δημοσιεύθηκε στό βιβλίο μου «Παρεμβάσεις στήν σύγχρονη κοινωνία». Δημοσιεύεται ἐδῶ, διότι ἔχει διαχρονική ἰσχὺ, ἐπειδὴ σωζόμαστε μέ τήν μέθεξη τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Δέν χωρίζεται ὁ Σταυρός ἀπό τήν Ἀνάσταση, οὔτε ἡ Ἀνάσταση χωρίζεται ἀπό τόν Σταυρό, οὔτε τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ χωρίζεται ἀπό τήν ὀρθόδοξη ἐσχατολογία.

Ἡ μέθεξι τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ προϋπόθεσις καί ἡ βίωσις ὅλων τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἐκφράζει τήν νηπτική θεολογία, τήν ἡσυχαστική παράδοσίν της, ὅπως διατυπώνεται ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο: «Οἱ δέ τοῦ Χριστοῦ τήν σάρκα ἐσταύρωσαν σύν τοῖς παθήμασι καί ταῖς ἐπιθυμίαις» (Γαλ. ε', 24)• «Ἐμοί δέ μή γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μή ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται καὶ ἐγώ τῷ κόσμῳ» (Γαλ. στ', 14)• «Χριστῷ συνεσταύρωμαι• ζῶ δέ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ ἐν ἐμοί Χριστός» (Γαλ. β', 20).

Γι' αὐτό ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει ὅτι «Ὁ λόγος γάρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μέν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν, τοῖς δέ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστι». Καί ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ζητοῦν ὡς ἀποδείξεις θαύματα καί οἱ ἐθνικοὶ ἀνθρώπινη σοφία «ἡμεῖς κηρύσσομεν Χριστόν ἐσταυρωμένον», ὁ Ὅποιος γιὰ τοὺς Ἰουδαίους εἶναι σκάνδαλο, γιὰ τοὺς Ἕλληνας-Ἐθνικοὺς ἀνοησία, ὅμως γι' αὐτούς πού κάλεσε ὁ Θεός, Ἰουδαίους καί Ἕλληνας, ὁ Χριστός (πού σταυρώθηκε) εἶναι «Θεοῦ δύναμις καί Θεοῦ σοφία» (Α' Κορ. α', 18-24).

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σέ ἕναν Θεόπνευστο λόγο του «εἰς τόν τίμιον καί ζωοποιόν Σταυρόν», ἐρμηνεύοντας τόν Ἀπόστολο Παῦλο καί ὅλη τήν πατερική παράδοση, ἀναλύει τήν θεολογία τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί πῶς αὐτό τό μυστήριον ἐνεργεῖ στήν ἀναγέννησι τοῦ ἀνθρώπου, μέ τήν ἡσυχαστική παράδοση.

Ἐπομένως, ἡ ἀπομόνωσις τοῦ μυστηρίου τῆς Ἀναστάσεως ἀπό τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ δηλώνει μιὰ ἀντιησυχαστική ζωή, συνιστᾷ ἄγνοια ἢ παραθεώρησι τῶν προϋποθέσεων τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας, πού εἶναι ἡ ἀσκητική - ἡσυχαστική παράδοσίν της.

Ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης ἔγραφε ὅτι ὑπάρχει ἐνότητα μεταξύ τῆς «Theologia Crucis» (Θεολογία τοῦ Σταυροῦ) καί τῆς «Theologia Gloria» (Θεολογία τῆς δόξης). Ἀντίθετα ὁ χωρισμός μεταξύ τῆς θεολογίας τοῦ Σταυροῦ καί τῆς θεολογίας τῆς δόξης ἀποτελεῖ μιὰ «ψευδομόρφωσι» στόν Χριστιανισμό, ὅπως τό συναντᾶμε στήν δυτική θεολογία, Ρωμαιοκαθολική καί Προτεστάντική.

Ἀκολουθεῖ μιὰ σύντομη ἀνάλυσις γιὰ τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ στό φῶς τῆς ὀρθοδόξου ἐσχατολογίας.

* * *

Δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις σέ πολλοὺς Χριστιανούς ὅτι ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ ἐννοεῖται μόνον ἡ σταυρική θυσία τοῦ Γολγοθᾶ, καί ἀκόμη ὅταν ὁμιλοῦμε γιὰ τήν ἐσχατολογία ἀναφερόμαστε στά γεγονότα τῶν ἐσχάτων, τά

ὅποια θά συμβοῦν στό μέλλον τῆς ἱστορίας. Ὅμως οἱ δύο φράσεις «τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ» καί ἡ «ὀρθόδοξη ἐσχατολογία» δέν εἶναι ἀντίθετες μεταξύ τους, ἀλλά κατὰ ἓνα παράδοξο τρόπο συνδέονται στενῶτα.

Τό θέμα εἶναι ἄρκετά μεγάλο καί ἐνδιαφέρον καί δέν ἔχουμε πρόθεση νά τό ἐξαντλήσουμε στά μικρά περιθώρια πού διαθέτουμε. Ἀπλῶς θά ὑπογραμμίσουμε μερικές ἀλήθειες γιά τήν κατανόηση τῆς σχέσεως πού ὑπάρχει μεταξύ τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς ὀρθοδόξου ἐσχατολογίας.

Ἡ ἐσχατολογία στήν ὀρθόδοξη παράδοση δέν ἀναφέρεται μόνον στά μελλοντικά γεγονότα πού θά ἔλθουν, ἀν καί ὑπάρχουν ἀγιογραφικά χωρία πού ἀναφέρονται καί σ' αὐτήν τήν ἔννοια, ἀλλά κυρίως στήν βίωση τῶν ἐσχάτων, δηλαδή στήν βίωση τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐσχατολογία δέν συνδέεται ἀποκλειστικά μέ τόν χρόνο, ἀλλά μέ τόν τρόπο ζωῆς καί εἰδικότερα μέ τήν σχέση μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἡ ἐσχατολογία ταυτόχρονα εἶναι παρελθόν, παρόν καί μέλλον. Μιλώντας, λοιπόν, ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς γιά ἐσχατολογία, πρέπει πάντα νά ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι τά ἐσχάτα, πού θά συμβοῦν στό μέλλον, δηλαδή ἡ βίωση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὅπως τά ἀρχικά, δηλαδή ἡ ζωή τοῦ Ἀδάμ στόν Παράδεισο πρό τῆς πτώσεως, καί ὅπως τά ἐνδιάμεσα, δηλαδή ἡ μέθεξις τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ, πού εἶχαν ὅλοι οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ, Προφῆτες, Ἀπόστολοι καί ἅγιοι.

Ὅλοι οἱ ἅγιοι μετεῖχαν καί μετέχουν τῆς ἀκτίστου θεοποιῶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὅμως ὑφίσταται μιά διαφορά. Ὁ Ἀδάμ πρό τῆς πτώσεως βρισκόταν στόν φωτισμό τοῦ νοῦ, χωρίς ὅμως νά ἔχη δοκιμασθῇ ἡ ἐλευθερία του. Οἱ Προφῆτες καί οἱ δίκαιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετεῖχαν τῆς θεοποιῶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, χωρίς νά ἔχη καταργηθῇ ἀκόμη ὁ θάνατος καί εὐρισκόμενοι ἔξω ἀπό τό Σῶμα τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Δηλαδή, οἱ Προφῆτες ἔβλεπαν τό Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἀγίας Τριάδος ἀσάρκως καί ἔτσι ἔφθασαν στήν θέωση χωρίς νά εἶναι μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὅπως συμβαίνει μέ τούς ἁγίους τῆς Καινῆς Διαθήκης. Οἱ ἅγιοι τῆς Καινῆς Διαθήκης φθάνουν στήν θέωση ὡς μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά ὅμως ζοῦν πρό τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, πράγμα τό ὁποῖο σημαίνει ὅτι ὅλοι βιώνουν τόν πρόσκαιρο χωρισμό τοῦ σώματος ἀπό τήν ψυχή, ἕως τήν Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τήν ὁποία θά ἐνωθοῦν πάλι οἱ ψυχές μέ τά σώματα, καί θά ἀναστηθοῦν τά σώματά τους, τά ὅποια ἀπό τώρα βιώνουν τήν θέωση μέ τήν μεταμόρφωσή τους σέ λείψανα. Ἔτσι ὅλοι οἱ ἅγιοι μετέχουν τῆς θεοποιῶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, καί βιώνουν τά ἐσχάτα κατὰ διαφόρους καιρούς καί μέ ἀνάλογο τρόπο.

Ἐξ ἄλλου τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ στήν ὀρθόδοξη παράδοση εἶναι ἡ ἄκτιστη Χάρις τοῦ Θεοῦ πού ἔσωζε τούς ἀνθρώπους πρό τῆς ἐνανθρωπήσεως, κατὰ τήν

ένανθρώπιση καί μετά τόν Σταυρό καί τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀναπτύσσει αὐτήν τήν θεμελιώδη ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας. Διδάσκει ὅτι ὅλοι οἱ ἅγιοι εἶναι φίλοι τοῦ Θεοῦ καί φίλοι τοῦ Σταυροῦ. Κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ ὁ Σταυρός εἶναι «ἡ τῆς ἁμαρτίας κατάργησις». Ὑπογραμμίζει δέ τήν ἀλήθεια ὅτι ὁ Σταυρός «προανεκηρύττετο καί προετυποῦτο μυστικῶς ἐκ γενεῶν ἀρχαίων, καί οὐδεὶς ποτε κατηλλάγη τῷ Θεῷ χωρίς τῆς τοῦ Σταυροῦ δυνάμεως». Ἔτσι, ὅλοι οἱ Προφῆτες καί οἱ ἅγιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαάκ, ὁ Μωϋσῆς κλπ. ὑπῆρξαν φίλοι τοῦ Θεοῦ. Πραγματικά, «φίλοι Θεοῦ πολλοί πρό νόμου καί μετά νόμον, μήπω τοῦ Σταυροῦ φανέντος». Οἱ ἅγιοι, ἐπομένως, καί πρὶν ἀκόμη τήν ἐμφάνιση τοῦ Σταυροῦ βίωναν τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ.

Ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης διδάσκει ὀρθόδοξα ὅτι τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως εἶναι «ἡ πρό τοῦ κόσμου αἰὶ ὑπάρχουσα καί τοῖς πᾶσι κατὰ δύναμιν χωροῦσα δόξα ἐν ἣ κατοικεῖ ὁ Θεός». Ὅταν, δηλαδή κάνουμε λόγο γιά τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως ἐννοοῦμε τήν ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ πού ὑπάρχει «αἰδίως κατὰ φύσιν» στόν Θεό καί δέν τήν ἀποκτᾶ ἀπλῶς σέ μιά χρονική στιγμή. Στήν πραγματικότητα τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πού εἶναι ἡ ἄκτιστη οὐσιώδης ἐνέργειά Του. Αὕτη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖ «πρό τοῦ τόν κόσμον εἶναι παρά τῷ Θεῷ, ἐν τῇ δημιουργίᾳ καί κυβερνήσει τοῦ κόσμου, πρό τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει, πρό τῆς σταυρικῆς θυσίας, ἐν τῇ σταυρικῇ θυσίᾳ καί μετά τήν σταυρικὴν θυσίαν». Δέν νοεῖται ποτέ Θεός χωρίς τήν ἄκτιστη ἐνέργειά Του, οὔτε καί χωρίς τήν ἀγάπη Του. Πάντοτε ἀγαποῦσε τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο, πρὶν τήν δημιουργία τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου, μετά ἀπό αὐτήν, πρό τῆς πτώσεως, μετά τήν πτώση, πρό τῆς ἐνανθρωπήσεως καί μετά ἀπό αὐτήν. Αὕτη δέ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ «καθιστᾶ τήν σταυρικὴν θυσίαν, ἥτοι τήν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως παροῦσαν ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί τοῖς μυστηρίοις καί δι' αὐτῆς ἐνεργεῖ τήν καταλλαγὴν καί διατροφήν τῶν πιστῶν καί τήν πνευματικὴν αὔξησιν καί ἄνδρωσιν αὐτῶν πρὸς τήν θέωσιν».

Ὁ ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος, ἀναφερόμενος στήν βίωση τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ, λέγει: «Δύο τρόποι εἰσὶ τοῦ ἀνελθεῖν ἐν τῷ σταυρῷ • ὁ εἷς ἡ σταύρωσις τοῦ σώματος • καί ὁ δεύτερος, τό ἀνελθεῖν εἰς θεωρίαν. Καί ὁ μὲν πρῶτος, ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῶν παθῶν • ὁ δὲ δεύτερος, ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν ἔργων γίνεται τοῦ πνεύματος». Αὐτό ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ ἁγίου Νικόδημος ὁ ἀγιορείτης ὅταν λέγῃ: «ἀνάξιος εὐρέθην τοῦ διπλοῦ σταυροῦ τῆς πράξεως καί τῆς θεωρίας». Οὐσιαστικά ἀναφέρεται στήν καθαρτική, φωτιστική καί θεοποιό ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ὅταν, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος βιώνῃ τὴν ἄκτιστη καθαρτική, φωτιστική καί θεοποιό ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, τότε βιώνει τό μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως.

Ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε προηγουμένως μπορούμε νὰ τονίσουμε πέντε σημεῖα.

Πρῶτον, ἡ σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἔκφραση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιὰ τό ἀνθρώπινο γένος. Αὐτὴ ἡ ἀγάπη ἐκφράσθηκε μέ πολλοὺς τρόπους, κυρίως διὰ τῆς σαρκώσεως, τῆς κενώσεως καί τῆς σταυρικῆς Του θυσίας ἐπάνω στὸν Γολγοθᾶ. Ἡ σταυρική θυσία εἶναι ἱστορικό γεγονός, ἔκφραση τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ, πού εἶναι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Δέν μπορούμε νὰ ἀπομονώσουμε τό ἱστορικό γεγονός τῆς σταυρώσεως ἀπὸ τὴν οὐσιώδη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ.

Δεύτερον, ἡ βίωση τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως στὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καί ἰδιαίτερος στήν θεία Εὐχαριστία γίνεται μέ τὴν ἐνέργεια τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεία Χάρη εἶναι ἐκείνη πού διὰ τοῦ Βαπτίσματος καταλλάσσει τὸν ἄνθρωπο μέ τὸν Θεό, διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας τὸν τρέφει στήν πνευματική του ζωὴ, καί γενικά μέ ὅλη τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ τὸν ὁδηγεῖ πρὸς τὴν θέωση. Μέθεξη τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ εἶναι μέθεξη τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ καί βεβαίως, μέθεξη τῆς ἀγάπης Του.

Τρίτον, ἡ κατὰ Χριστὸν ἄσκηση, πού συνδέεται ἀναπόσπαστα μέ τὴν μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, δέν εἶναι μιά ἀνθρώπινη προσπάθεια, δέν ἐξαντλεῖται σὲ ἀνθρωποκεντρικὲς ἐνέργειες, ἀλλὰ γίνεται μέ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καί τὴν ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτήν. Μέ αὐτὴν τὴν ἔννοια κάνουμε λόγο γιὰ πράξη καί θεωρία. Πράξη εἶναι ἡ κάθαρση τῆς καρδιᾶς ἀπὸ τὰ πάθη πού γίνεται μέ τὴν καθαρτικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, καί θεωρία εἶναι ὁ φωτισμὸς τοῦ νοῦ καί ἡ θεοπτία, πού γίνεται μέ τὴν φωτιστικὴ καί θεοποιό ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως, ἡ βίωση τοῦ σταυροῦ καί τῆς πράξεως, δηλαδή τῆς καθαρτικῆς, φωτιστικῆς καί θεοποιού ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, εἶναι μέθεξη τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Τέταρτον, ὑπάρχει στενὸς σύνδεσμος μεταξύ τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς

ὀρθοδόξου ἐσχατολογίας. Ἡ βίωση τῶν ἐσχάτων γίνεται διὰ τῆς μεθέξεως τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως, πού εἶναι βίωση καί μέθεξη τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, γιά τούς φίλους τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Σταυροῦ, ὁ Σταυρός εἶναι Παράδεισος καί Βασιλεία Οὐράνιος, ἐνῶ γιά τούς ἐχθρούς τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Σταυροῦ, γίνεται Κόλαση καί καταδίκη. Μέ αὐτό τό πρίσμα πρέπει νά ἐρμηνευθῇ ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ τοῖς μέν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστί, τοῖς δέ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστί» (Α΄ Κορ. α΄, 18). Ἔτσι, ἀπό τώρα μπορούμε νά βιώσουμε τόν Παράδεισο καί τήν Κόλαση. Τά ἔσχατα βιώνονται σέ κάθε χρονική στιγμή.

Πέμπτον, τά γεγονότα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι προτύπωση τοῦ Σταυροῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀπό τήν ἄποψη ὅτι εἶναι σέ ἀνάλογο βαθμό μέθεξη τοῦ μυστηρίου τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Δέν πρόκειται, δηλαδή, γιά μιᾶ συμβολική προτύπωση, ἀλλά γιά μέθεξη τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Γιά παράδειγμα, διὰ τῆς ράβδου τοῦ Μωϋσέως, μέ τήν ὁποία ἄνοιξε ἡ Ἐρυθρά θάλασσα καί πέρασαν οἱ Ἰσραηλίτες, βίωσαν τήν κυβερνητική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Βέβαια, διὰ τῆς σταυρικής θυσίας τοῦ Χριστοῦ, βιώνουμε σέ μεγαλύτερο βαθμό τήν σωστική καί θεοποιό ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀκριβῶς γιατί ὁ Χριστός προσέλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση, καί ἐπάνω στόν Γολγοθᾶ νίκησε τόν διάβολο, τόν θάνατο καί τήν ἁμαρτία. Σ' αὐτό τό γεγονός ὑπερέχουμε ἀπό τούς Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἔτσι, ὅσα ἔγιναν στήν Παλαιά Διαθήκη δέν ἦταν ἀπλῶς συμβολισμοί καί ἐξωτερικές προτυπώσεις τῶν ὧν θά ἀκολουθοῦσαν στήν Καινή Διαθήκη, ἀλλά μέθεξη, κατά μικρότερο βαθμό, τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.

Ὅλα ὅσα μέ συντομία ὑπογραμμίσαμε προηγουμένως δείχνουν ὅτι ἡ θεολογία δέν εἶναι ὑπόθεση μιᾶς ξηρῆς παραθέσεως μερικῶν ἀγιογραφικῶν καί πατερικῶν χωρίων, ἀλλά ἀνακάλυψη τοῦ βαθυτέρου νοήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Δυστυχῶς πολλοί σήμερα ἀρκοῦνται στήν μηχανική παρουσίαση διαφόρων χωρίων τῶν Προφητῶν, Ἀποστόλων καί Πατέρων, ἀφοῦ τά ἐντάσσουν μέσα στά δικά τους ἀνθρωποκεντρικά διανοήματα καί τούς δικούς τους στοχασμούς.

Τό πρόβλημα ὅμως δέν εἶναι νά χρησιμοποιοῦμε τήν Κονκορντάσια ἢ μέ τήν βοήθεια τῶν κομπιοῦτερς νά βρίσκουμε τίς λέξεις τῶν ἁγίων Πατέρων, ἀλλά νά ἀποκτήσουμε θεολογικό νοῦ καί νά καταλαβαίνουμε τήν γλώσσα τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας, οὐσιαστικά τήν ἐκκλησιαστική γλώσσα. Ὄταν διαβάζουμε μηχανικά τά ἐκκλησιαστικά κείμενα, τότε γινόμαστε «γλωσσαλγοῦντες» καί «αὐτοχειροτόνητοι» θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐπιλέγουμε διάφορα «λεξίδια» καί τά κάνουμε «ξιφίδια» ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν μας, κατά τόν εὐστοχο λόγο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.